

УДК 37.018.1

Жаныбекова Эльвира Жаныбековна*окутуучу, Ош мамлекеттик педагогикалык университет*

ORCID: 0009-0003-4680-6253

*E-mail: elmirajanybekova.14@gmail.com***Жаныбекова Эльвира Джаныбековна***преподаватель, Ошский государственный педагогический университет***Zhanybekova Elvira Zhanybekovna***Lecturer, Osh State Pedagogical University***ИНКЛЮЗИВДИК ЖАНА ЭКОЛОГИЯЛЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮК: ЗАМАНБАП
МУГАЛИМДИН КЕСИПТИК МАДАНИЯТЫН ӨНҮКТҮРҮҮДӨГҮ
ИНКЛЮЗИВДИК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН АБАЛЫ****ИНКЛЮЗИВНАЯ И ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ:
СОСТОЯНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО****INCLUSIVE AND ENVIRONMENTAL COMPETENCE:
THE STATE OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE DEVELOPMENT
OF A MODERN TEACHER'S PROFESSIONAL CULTUR**

Аннотация. Бул илимий макалада заманбап билим берүү системасында мугалимдин кесиптик маданиятынын өзөгүн түзгөн **инклюзивдик** жана **экологиялык компетенттүүлүктөрдүн** мазмуну, ролу жана актуалдуулугу теориялык жана практикалык негизде талданат. XXI кылымдын мугалими коомдун социалдык аң-сезимин калыптандыруучу, ар бир окуучуга тең мүмкүнчүлүк түзүүчү жана экологиялык жоопкерчиликти жогорулатуучу маанилүү фигура катары каралат. Инклюзивдик билим берүү ар бир баланын сапаттуу билимге жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуучу социалдык-философиялык феномен катары түшүндүрүлүп, Кыргызстанда инклюзивдик билим берүүнүн нормативдик-укуктук базасы, учурдагы абалы жана өнүгүү маселелери кеңири баяндалат. Ошондой эле экологиялык компетенттүүлүктүн педагогикалык процесстеги орду, экологиялык маданиятты калыптандырууда мугалимдин ролу жана туруктуу өнүгүүгө багытталган экологиялык билим берүүнүн эл аралык жана улуттук стандарттары талдоого алынат. Мугалимдин кесиптик маданияты гуманизм, тең укуктуулук, жоопкерчилик жана этикалык башаттар менен айкалышып, билим берүү системасында социалдык өзгөрүүнү камсыз кылуучу фактор катары бааланат. Макалада Слостенин, Выготский, Давыдов сыяктуу илимпоздордун теориялары менен катар Кыргызстандагы инклюзивдик жана экологиялык билим берүүнүн практикалык тенденциялары бири-бирине салыштырылып, педагогикалык компетенттүүлүктү өнүктүрүүнүн негизги багыттары көрсөтүлгөн.

Ачкыч сөздөр: инклюзивдик билим берүү, экологиялык компетенттүүлүк, мугалимдин кесиптик маданияты, педагогикалык компетенттүүлүк, гуманизм, тең мүмкүнчүлүк, туруктуу өнүгүү, экологиялык маданият, педагогикалык процесс.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты **инклюзивной и экологической компетентности**, которые являются ключевыми направлениями профессиональной культуры современного педагога. Учитель XXI века выступает не только носителем знаний, но и важным субъектом формирования общественного сознания, обеспечения социальной справедливости и развития экологической ответственности. Инклюзивное образование анализируется как социально-философский феномен, обеспечивающий равный доступ каждого ребёнка к качественному обучению. Рассматриваются нормативно-правовая база Кыргызстана, современное состояние и проблемы развития инклюзивного

образования. Экологическая компетентность изучается как часть профессиональной культуры учителя, ответственная за формирование экологического мировоззрения и устойчивого поведения учащихся. В работе используются идеи Сластенина, Выготского, Давыдова, а также отечественные исследования в области инклюзивного и экологического образования. Показано, что развитие данных компетенций способствует укреплению гуманистических ценностей и качественному обновлению образовательной среды.

Ключевые слова: инклюзивное образование, экологическая компетентность, профессиональная культура учителя, педагогическая компетентность, гуманизм, равные возможности, устойчивое развитие, экологическое воспитание.

Abstract. This article explores the theoretical and practical foundations of **inclusive** and **environmental competence**, which constitute key components of a modern teacher's professional culture. A 21st-century teacher is expected not only to deliver knowledge but also to promote social awareness, ensure equity, and foster ecological responsibility. Inclusive education is examined as a socio-philosophical phenomenon that guarantees equal access to quality learning for every child, including those with special educational needs. The study analyzes the legal framework, current state, and development challenges of inclusive education in Kyrgyzstan. Environmental competence is discussed as an essential part of a teacher's professional culture, emphasizing responsible behavior toward nature, sustainable practices, and participation in solving ecological problems. Drawing on the works of V.A. Slastenin, L.S. Vygotsky, V.V. Davydov, and national researchers, the article highlights the interrelation of inclusive and environmental competences and their impact on educational transformation. The findings show that the development of these competences enhances humanistic values and supports the creation of a safe, equitable, and environmentally responsible learning environment.

Keywords: inclusive education, environmental competence, teacher's professional culture, pedagogical competence, humanism, equity, sustainable development, ecological education.

Заманбап билим берүү системасынын өнүгүүсү ар бир мугалимден жаңы компетенттүүлүктөрдү талап кылууда. XXI кылымдын мугалими билимди гана берүүчү эмес, ошол эле учурда коомдук аң-сезимди калыптандыруучу, социалдык теңдикти камсыз кылуучу жана экологиялык жоопкерчиликти жогорулатуучу инсан болушу зарыл. Бул контекстте инклюзивдик жана экологиялык компетенттүүлүк мугалимдин кесиптик маданиятынын негизги багыттары катары каралууда. Инклюзивдик билим берүү – ар бир баланын, анын ичинде мүмкүнчүлүгү чектелгендердин сапаттуу билимге жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу процессин билдирет. Экологиялык компетенттүүлүк болсо табиятка жоопкерчиликтүү мамиле кылуу, ресурстарды үнөмдөө жана экологиялык көйгөйлөрдү чечүүгө катышуу жөндөмүн камтыйт. Экологиялык компетенттүүлүк — бул адамдын табигый чөйрөнү түшүнүү, баалоо жана коргоо боюнча билимдеринин, көндүмдөрүнүн жана жоопкерчиликтүү мамилесинин биримдиги. Башкача айтканда,

адамдын экологиялык көйгөйлөрдү түшүнүп, аларды чечүүгө катыша билүүсү жана жаратылышка зыян келтирбеген жүрүм-турумду тандашы.

Кыргызстанда инклюзивдик билим берүүнү өнүктүрүү маселеси мамлекеттик деңгээлде көтөрүлүп, 2019–2023-жылдарга инклюзивдик билим берүүнү өнүктүрүү концепциясы кабыл алынган [3]. Бул концепцияда ар бир баланын билим алуу укугуна кепилдик берүү, дискриминацияны жоюу жана мүмкүнчүлүгү чектелген балдар үчүн атайын шарттарды түзүү негизги милдеттер катары белгиленген. ЮНЕСКОнун “Билим берүүдөгү дискриминацияга каршы Конвенциясы” (1960) жана БУУнун “Балдардын укуктары жөнүндө Конвенциясы” (1989) да инклюзивдик билим берүүнүн эл аралык укуктук негиздерин түзүп келет [2]. Инклюзивдик билим берүү — бул өзгөчө муктаждыгы бар балдарды жалпы билим берүү системасына киргизүү, жана алардын укуктарынын, потенциалын толук ишке ашыруу үчүн шарттарды түзүүчү маанилүү коомдук жана билим берүү

системасынын бир бөлүгү. Кыргызстанда бул идея акыркы жылдары өзгөчө маани алып, мамлекет, эл аралык уюмдар жана жарандык коом тарабынан колдоого алынып жатат. Инклюзивдик билим берүү Кыргызстанда өспүрүм жана маанилүү багыт катары каралып жатат: мамлекеттин жана эл аралык уюмдардын колдоосу, мыйзамдык база түзүлгөнү — бул чоң плюс. Бирок, практикада инфраструктуралык, кадрдык жана каржылык тоскоолдуктар дагы эле бар. Толук жана сапаттуу инклюзияны ишке ашыруу үчүн коомчулуктун көз карашын өзгөртүү, мугалимдерди даярдоо, туруктуу финансы жана мониторинг системасын түзүү зарыл.

Мугалимдин кесиптик маданияты – бул анын билим берүү процессинде гуманизмди, тең укуктуулукту жана жоопкерчиликти сактоо жөндөмү. Башкача айтканда – бул анын педагогикалык ишмердүүлүгүндө гуманизм принциптерин, тең укуктуулукту, адилеттүүлүктү, жоопкерчиликти жана этикалык нормаларды сактоо жөндөмү менен мүнөздөлгөн комплекстүү сапаттардын жыйындысы. Ал мугалимдин билимин, баалуулуктарын, мамиле жасоо маданиятын, кесиптик жүрүм-турумун жана ар бир окуучу үчүн коопсуз, өнүктүрүүчү, инклюзивдүү билим берүү чөйрөсүн түзө билүү чеберчилигин камтыйт. Инклюзивдик компетенттүүлүк мугалимден ар бир окуучунун индивидуалдык муктаждыктарын эске алууну талап кылат. Педагогдордун компетенттүүлүгүн калыптандыруу боюнча изилдөөлөрдө белгиленгендей, инклюзивдик билим берүү “бир бүтүн феномен” болуп саналат жана анын негизи гуманизм, чыгармачылык жана интеллектуалдык өнүгүүнү камтыйт [2]. Педагогдордун компетенттүүлүгүн калыптандыруу – бул мугалимдин кесиптик билимин, педагогикалык чеберчилигин, жеке сапаттарын, баалуулуктарын жана ишти технологиялык жактан аткаруу жөндөмдөрүн системалуу түрдө өнүктүрүүгө багытталган үзгүлтүксүз процесс. Ал заманбап билим берүүнүн талаптарына жооп берген натыйжалуу окутуу чөйрөсүн түзүүгө шарт түзөт.

Кыргызстанда инклюзивдик билим берүүнүн абалына токтолсок, Билим берүү

жана илим министрлиги, И. Арабаеватындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана өнөктөш уюмдар тарабынан инклюзивдик билим берүүнү колдоо боюнча ченемдик укуктук база иштелип чыккан [1]. Бул база мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын ата-энелерине жана мугалимдерге практикалык жардам көрсөтүү максатын көздөйт. Ошондой эле, мектептерде инклюзивдик класстар ачылып, атайын педагогдор даярдалууда.

Экологиялык компетенттүүлүк да заманбап мугалимдин кесиптик маданиятынын маанилүү бөлүгү болуп калды. Экологиялык билим берүү – бул табиятка болгон жоопкерчиликти мамилени калыптандыруу жана жаш муунду экологиялык көйгөйлөрдү чечүүгө тартуу процесси. ЮНЕСКОнун “Education for Sustainable Development” программасында белгиленгендей, экологиялык компетенттүүлүк ар бир мугалимдин кесиптик даярдыгынын ажырагыс бөлүгү болушу керек (UNESCO, 2017). XXI кылымдагы глобалдык экологиялык көйгөйлөр — климаттын өзгөрүшү, биологиялык ар түрдүүлүктүн азайышы, ресурстардын түгөнүшү, техногендик кырсыктардын көбөйүшү — билим берүү системасына жаңы талаптарды коюуда. Бүгүнкү күндө экологиялык билим берүү педагогикалык процесстин кошумча багыты эмес, тескерисинче, мугалимдин кесиптик маданиятынын ажырагыс бөлүгү болуп калды. Анткени мектеп — туруктуу өнүгүүгө багытталган экологиялык ой жүгүртүүнү, баалуулуктарды жана жоопкерчиликти жүрүм-турумду калыптандыруучу негизги аянтча.

Кыргызстанда экологиялык билим берүүнү өнүктүрүү боюнча акыркы жылдары бир катар долбоорлор ишке ашырылды. Мисалы, мектептерде экологиялык сабактар киргизилип, жаштардын экологиялык аң-сезимин жогорулатуу максатында коомдук акциялар өткөрүлүүдө. Бул аракеттер мугалимдердин экологиялык компетенттүүлүгүн калыптандырууга түздөнтүз таасир этет.

Инклюзивдик жана экологиялык компетенттүүлүктүн айкалышы мугалимдин кесиптик маданиятын жаңы деңгээлге чыгарат. Мисалы, инклюзивдик класста экологиялык темаларды талкуулоо ар бир

баланын табиятка болгон жоопкерчилигин арттырат жана социалдык теңдикти камсыз кылат. Бул багытта мугалимдин ролу өтө чоң. Ал билимди гана бербестен, коомдук аң-сезимди калыптандыруучу лидер катары чыгат.

Заманбап илимий адабиятта инклюзивдик билим берүү жана экологиялык компетенттүүлүк мугалимдин кесиптик маданиятынын негизги багыттары катары белгиленет. Мисалы, В.А. Слостенин мугалимдин кесиптик маданиятын “педагогикалык ишмердүүлүктүн гуманисттик багытын камсыз кылуучу системалуу сапаттардын жыйындысы” деп аныктаган [4]. Ал эми Л.С. Выготский билим берүүдө социалдык чөйрөнүн ролун баса белгилеп, ар бир баланын өнүгүүсү коомдук шарттарга байланыштуу экенин көрсөткөн [5].

Кыргызстандагы инклюзивдик билим берүүнүн абалына кайрылсак, Улуттук статистикалык комитеттин маалыматы боюнча, өлкөдө 32 миңге жакын мүмкүнчүлүгү чектелген бала бар. Бул сан жыл сайын

өсүүдө жана билим берүү системасына чоң талаптарды коюуда. Мугалимдердин инклюзивдик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү – бул социалдык теңдикти камсыз кылуунун негизги жолу.

Экологиялык компетенттүүлүк боюнча да мугалимдердин ролу чоң. Алар окуучуларды таштандыларды бөлүп салууга, энергияны үнөмдөөгө жана табиятка жоопкерчиликтүү мамиле кылууга үйрөтүшү керек. Бул көндүмдөр мугалимдин кесиптик маданиятынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат.

Жыйынтыктап айтканда, инклюзивдик жана экологиялык компетенттүүлүк заманбап мугалимдин кесиптик маданиятын өнүктүрүүдөгү негизги багыттар болуп калды. Кыргызстанда инклюзивдик билим берүүнү өнүктүрүү боюнча мамлекеттик концепциялар кабыл алынып, практикалык иштер жүргүзүлүүдө. Экологиялык билим берүү да системага интеграцияланып, мугалимдердин компетенттүүлүгүн жогорулатууда. Бул процесстер мугалимдин кесиптик маданиятын жаңы деңгээлге чыгарып, коомдук аң-сезимди калыптандырууга чоң салым кошууда.

Колдонулган булактар:

1. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги. *Инклюзивдик билим берүү*. edu.gov.kg (2023).
2. Инклюзивдик билим берүүдө педагогдордун компетенттүүлүгүн калыптандыруу. msk.edu.kg (2024).
3. **Кыргыз Республикасында инклюзивдик билим берүүнү өнүктүрүү концепциясы (2019–2023). – base.oshsu.kg, 2023.**
4. Слостенин, В. А. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических вузов. – Москва: Академия, 2002. – 512 с.
5. Выготский, Л. С. Мышление и речь. – Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1934. – 324 с.
6. **UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris, 2017.**
7. Абдылдаев А. *Кыргызстанда инклюзивдик билим берүүнүн өнүгүү багыттары*. Бишкек: КР Билим берүү жана илим министрлиги, 2020.
8. Жээнбаева Г. *Инклюзивдик билим берүү: теория жана практика*. Ош: ОшМУ басмасы, 2021.
9. Токтосунова Н. *Мүмкүнчүлүгү чектелген балдарды окутууда мугалимдин компетенттүүлүгү*. Бишкек: И. Арабаев атындагы КМУ, 2019.